

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ВА АУДИТОРЛИК ТЕКШИРУВИНИ РЕЖАЛАШТИРИШ ЖАРАЁНИ

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10532287>

Жумабаева Жадыра Абдукадировна

ТДИУ магистратура, 1-босқич, МБР-32-1 гуруҳ талабаси

e-mail: jadydimash@gmail.com

+998 90 337 95 35

***Аннотация:** Республикамизда олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар натижасида барча соҳаларда туб ўзгаришлар амалга оширилмоқда. Бундай ислохотлар бухгалтерия ҳисоби, аудит ва иқтисодий таҳлил соҳасида ҳам жадал давом эттирилмоқда. Бунинг натижасида “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги Қонун, “Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги Қонун, Бухгалтерия ҳисобининг миллий стандартлари, аудиторлик фаолияти миллий стандартлари ишлаб чиқилди ва қабул қилинди.*

***Калит сўзлар:** миллий ҳисоб, аудит тизими, чет эл инвесторлари, бухгалтерия, бухгалтерия ҳисоби, аудиторлик фаолияти, тадбиркор, модернизация.*

ПРОЦЕСС ПЛАНИРОВАНИЯ УЧЕТА И АУДИТА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН

Жумабаева Жадыра Абдукадировна

ТДИУ магистратура, 1-босқич, МБР-32-1 гуруҳ талабаси

e-mail: jadydimash@gmail.com

+998 90 337 95 35

***Аннотация:** В результате социально-экономических реформ, проводимых в нашей республике, реализуются радикальные изменения во всех сферах. Подобные реформы активно продолжают в сфере бухгалтерского учета, аудита и экономического анализа. В результате были разработаны и приняты Закон «О бухгалтерском учете», Закон «Об аудите», Национальные стандарты бухгалтерского учета, Национальные стандарты аудита.*

***Ключевые слова:** национальный счет, система аудита, иностранные инвесторы, бухгалтерский учет, бухгалтерский учет, аудиторская деятельность, предприниматель, модернизация.*

THE PROCESS OF PLANNING ACCOUNTING AND AUDITING IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Жумабаева Жадыра Абдукадировна

ТДИУ магистратура, 1-босқич, МБР-32-1 гуруҳ талабаси

e-mail: jadydimash@gmail.com

+998 90 337 95 35

Abstract: *As a result of socio-economic reforms carried out in our republic, radical changes are being implemented in all areas. Such reforms are being continued rapidly in the field of accounting, auditing and economic analysis. As a result, the Law "On Accounting", the Law "On Auditing", National Standards of Accounting, National Standards of Auditing were developed and adopted.*

Key words: *national account, audit system, foreign investors, accounting, accounting, audit activity, entrepreneur, modernization.*

КИРИШ

Ҳозирги кунда Республикамиз хўжалик юритувчи субъектлари томонидан ишончли бухгалтерия маълумотларининг тайёрланиши ва ташқи фойдаланувчиларга ўз вақтида етказиб берилиши муҳим вазифа хисобланади. Бунинг асосида ташқи инвесторлар, кредиторлар, давлат органлари самарали иқтисодий қарорлар қабул қилишларига замин яратилади. Бу вазифага эришиш эса аввало аудиторлик фаолиятини замонавий бизнес олами талаблари ва халқаро андозалардан келиб чиққан ҳолда доимий равишда такомиллаштириб боришни тақазо этади. Ҳозирги кунда Республикамизда ҳам, халқаро амалиётда ҳам бухгалтерия фаолиятини замонавий молия бозори талабларига мос равишда ривожлантиришга берилаётган катта эътиборга қарамасдан бухгалтерия тизимининг амалий ва методологик асослари борасида ўз ечимини кутаётган бир қатор масалалар мавжудлигини ҳозирги шароитда кўпгина тадқиқотчи мутахассислар таъкидлашмоқда. Бугун тўла ишонч билан айтиш мумкинки, тадбиркорларга, аввало, кичик бизнес субъектларига асосий, шу жумладан, талаб катта бўлган моддий ресурслардан фойдаланиш имконини берадиган барқарор бозор механизми шаклланди.

Бухгалтерия Ўзбекистон Республикасида ташкилотлар хўжалик фаолиятини назорат қилишнинг асосий йўналиши бўлганлиги учун, 2021 йил 25 февралда «Аудиторлик фаолияти тўғрисида»ги қонун қабул қилинди¹. Халқаро бухгалтерлар федерациясининг Аудит ва ишончли таъминлайдиган

¹ Ўзбекистон Республикаси «Аудиторлик фаолияти тўғрисида»ги Қонун 2021-йил, www.norma.uz

топшириқларнинг халқаро стандартлари бўйича кенгаши томонидан эълон қилинадиган аудитнинг халқаро стандартлари ҳамда сифат назоратининг халқаро стандартлари, таҳлилий текширувларнинг халқаро стандартлари, ишончни таъминлайдиган топшириқларнинг халқаро стандартлари, турдош хизматларнинг халқаро стандартлари бухгалтерия фаолиятининг стандартларидир.

АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Ушбу мақолани ёритишда “бухгалтерия ҳисоби ва аудит” тизими бўйича илмий изланишлар олиб борган бир қатор тадқиқотчи олимларнинг илмий мақолалари ва монография, асосий илмий ишлари натижалари асосида чоп этилган дарсликларда келтириб ўтилган фикрларидан иқтибослар олинган бўлиб, уларга хорижлик иқтисодчи олимлардан Х.Андерсон, А.Панков, Д.Шеремет, республикамиз иқтисодчиларидан А. Ўлмасов, А.Ваҳобов, А.Сотиволдиев, Ю.Иткин, А.М.Ходжаева, Ш.Тожибоева, Н.Хожимуротов ва бошқаларнинг илмий ишларида атрофлича ўрганилган.

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Илмий тадқиқот жараёнида илмий мушоҳадалаш, таҳлил, таққослаш, статистик маълумотларни гуруҳлаш, истиқбол кўрсаткичларини ҳисоблашнинг иқтисодий-математик усулларида фойдаланилди.

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Ўзбекистон Республикасида бухгалтерия ҳисоби ислохотига қадар мавжуд бўлган бухгалтерия ҳисоби тизими маъмурий буйруқбозликка асосланади. У ижтимоий мулкчилик ҳамда иқтисодиётнинг марказлашган давлат бошқаруви талаби билан аниқланар эди. Республикамизда ўтказилган ислохотнинг мақсади бухгалтерия ҳисоби тизимини бозор иқтисодиёти талаблари ва молиявий ҳисоботнинг халқаро андозаларига мувофиқлаштиришдир. Бухгалтерия ҳисоби ислохоти куйидаги энг муҳим ҳуқуқий, меъёрий ҳужжатларнинг ишлаб чиқилиши ва тасдиқланиши билан намоён бўлди:

- Ўзбекистон Республикаси “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонуни;
Ўзбекистон Республикаси “Аудиторлик фаолияти ҳақида”ги қонуни;
- “Ўзбекистон Республикасида бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи тўғрисида”ги низом;

- “Махсулот таннархига киритиладиган ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тўғрисида”ги йўриқнома;

- Бухгалтерия ҳисоби ва аудит миллий андозалари. Бу ҳужжатлар Ўзбекистон Республикаси ҳудудидаги хўжалик юритувчи барча субъектлар учун ҳисоб сиёсати меъёрларини ҳукукий жиҳатдан таъминлашга хизмат килади. Ўзбекистон Республикасининг “Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида”ги қонуни бозор иқтисодиёти шароитида бухгалтерия ҳисобининг мақсад ва вазифаларини аниқ белгилаб берган. Ушбу Қонунга мувофиқ, бухгалтерия ҳисобининг мақсади фойдаланувчиларни ўз вақтида тўлиқ ва аниқ молиявий ҳамда бошқа бухгалтерия ахбороти билан таъминлашдир. Бухгалтерия ҳисоби вазифалари эса куйидагилардан иборат:

- бухгалтерия ҳисоби ҳисоб варақаларида активларнинг ҳолати ва ҳаракати, мулкӣ ҳуқуқлар ва мажбуриятларнинг ҳолати тўғрисидаги тўлиқ ҳамда аниқ маълумотларни шакллантириш;

- самарали бошқариш мақсадида бухгалтерия ҳисоби маълумотларини умумлаштириш;

- молиявий, солиққа доир ва бошқа ишончли ҳисоботларни тузиш². Бу маълумотлар юқорида айтиб ўтганимиздек, икки гуруҳ ахборотдан фойдаланувчилар учун гайёрланади. Бухгалтерия ҳисоби ахборотдан фойдаланувчилар эҳтиёжига мос равишда иккига; молиявий ва бошқарув ҳисобига бўлинади. Гарчи дунёда бухгалтерлар учун мингдан ортиқ дастурий таъминот мавжуд бўлсада, Россияда бухгалтерлар ва тадбиркорлар бугунги иқтисодиёт шароитлари учун мос келадиган, мамлакатда ишлаб чиқилган пакетларни, бухгалтерия ҳисобини тартибга соладиган қонунчилик ўзгариши вариантларини ва маҳаллий ишлаб чиқарувчиларда фойдаланиш имкониятларини афзал кўради. Сифатли ва структураланган бухгалтерия ҳисобини автоматлаштириш – корхонани самарали бошқаришнинг асоси.

² Адаменко А.А. Организация коммуникационного воздействия в управлении бизнес-процессом предприятия / А.А. Адаменко, А.С. Цысов // Вестник Академии знаний. - 2019. - № 33(4). - С. 20-24.

1-расм.

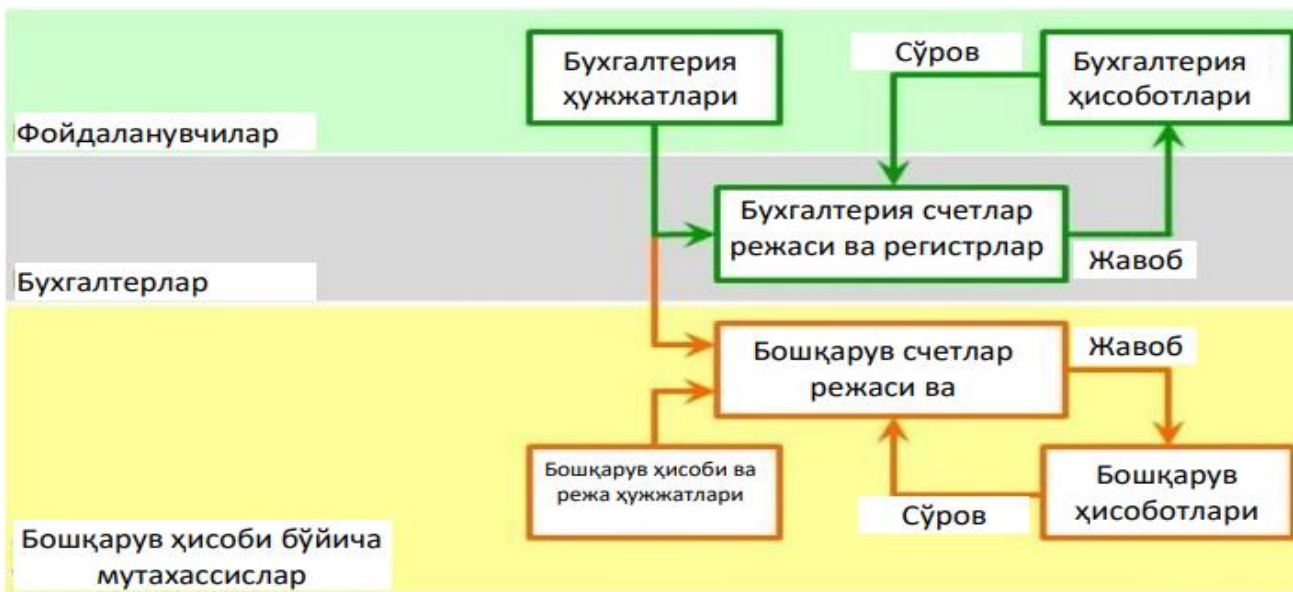
Корхонани бошқариш комплексли тизимида бухгалтерия ахборот³

Тўғри ишлов берилган тизимлаштирилган ва структураланган ахборот ташкилотни самарали бошқариш кафолатидир. Аксинча, тўғри ишончли маълумотларнинг етишмаслиги нотўғри қарорга ва эҳтимол сезиларли йўқотишларга олиб келиши мумкин. Ахборот хавфсизлиги махфий ахборотни ҳимоялаш бўйича турли чора-тадбирлар ўрганиладиган, тузиладиган, бажариладиган ва амалга ошириладиган фаолият соҳаси ҳисобланади.

2-расм.

Молияни бошқариш автоматлаштирилган тизимининг ишлаш⁴ схемаси

³ Башкатов В.В. Применение облачных технологий автоматизации бухгалтерского учета / В.В. Башкатов, А.М. Воротникова, С.А. Мезина // Вестник Академии знаний. - 2019. - № 33(4). - С. 58-52.

⁴Голкина Г.Е. Бухгалтерские информационные системы: учебное пособие / Г.Е. Голкина.–М.: МЭСИ, 2011.– 230с.

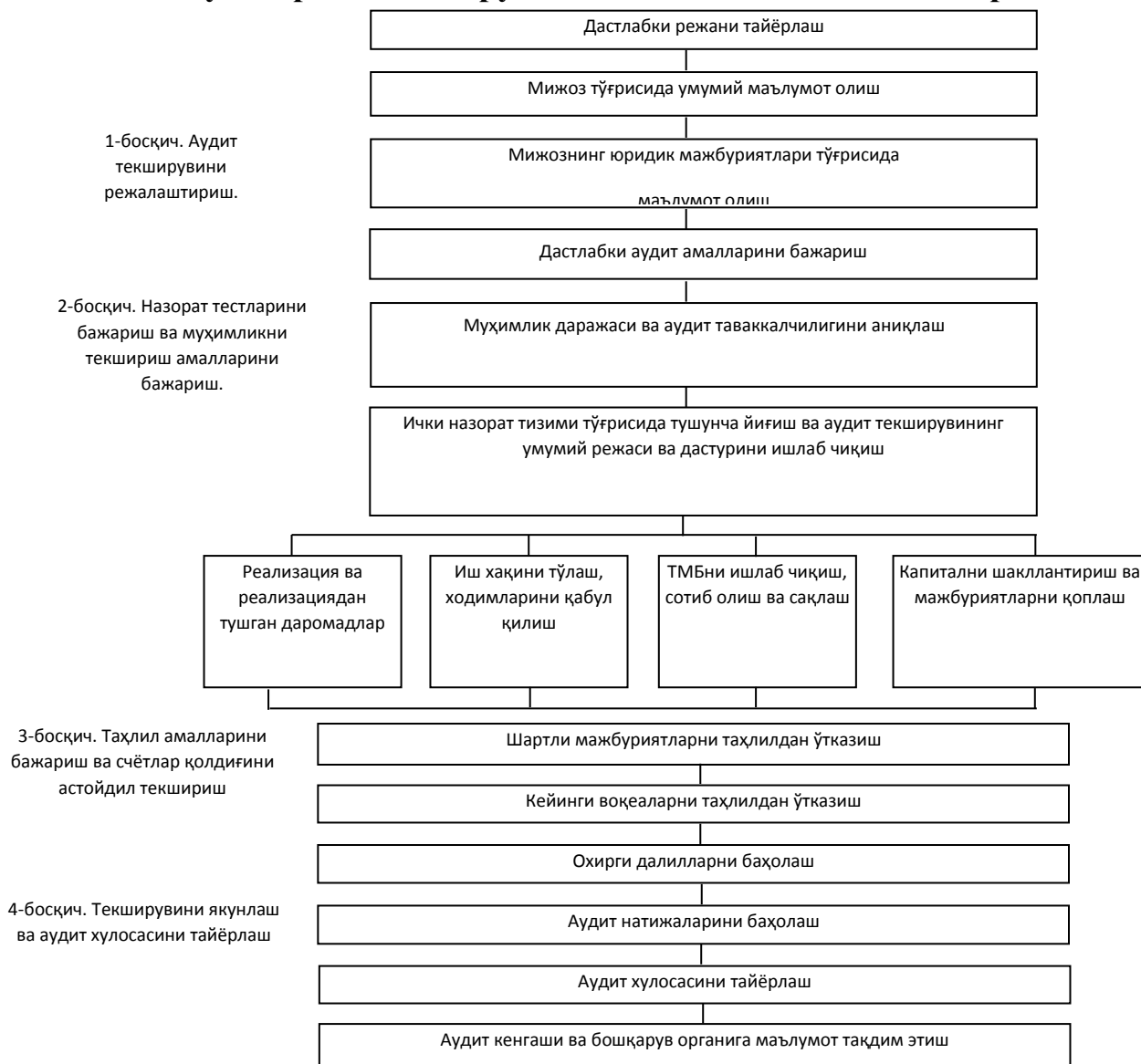
Ўрта ва йирик қурилиш компанияларида турли дастурлардан фойдаланадиган кўплаб чизиқли бўлинмалар мавжуд: - смета бўлими смета дастурий таъминотидан фойдаланади; - шартнома бўлими – ҳужжатлар айланмаси бўйича дастурий воситалар; - бухгалтерия – бухгалтерия дастурлари; - кадрлар бўлими – кадрлар ҳисоби бўйича дастурлар ва ҳ.к. Аммо барча ахборотларни ахборот киритиш бўйича икки томонлама ишдан қочиқ қолиш ва бошқарувнинг оператив ахборот олиш имкониятини берадиган ягона ахборот тизимида бирлаштира оладиган корхоналар кам.

Молиявий ҳисобот аудитини режалаштириш ва аудитини амалга оширишнинг ягона талаблари мавжуддир. Улар Ўзбекистон Республикасида АХС 300 «Молиявий ҳисоботлар аудитини режалаштириш», АХС 315 «Муҳим бузиб кўрсатишлар рискларини тадбиркорлик субъект ва унинг муҳитини билиш асосида аниқлаш ва баҳолаш », АХС 320 «Аудитни режалаштириш ва бажаришда муҳимлик», АХС 330 «Баҳоланган рискларга жавобан аудиторнинг ҳаракатлари» аудитнинг халқаро стандартларида кўрсатилган. Аудиторлик текширувини режалаштириш ўз ичига текширув ҳажми ва амалга ошириш муддатлари ҳамда текширувнинг умумий стратегияси ва кутилаётган мазмунга хос ёндашувни назарда тутди. Ушбу АХС 300 «Молиявий ҳисоботлар аудитини режалаштириш» стандарти аудиторлик текширувини режалаштирилишига минимал талабларни назарда тутди. Аудиторлик текширувини режалаштиришнинг асосий босқичларидан бири бу текширилаётган хўжалик юритувчи субъект тўғрисида керакли маълумотларни олиш ҳисобланади, бу текширувчига молиявий ҳисоботига сезиларли таъсир этувчи ҳодисалар, жараёнлар ва бошқа ўзига хос ҳусусиятларни аниқлашга ёрдам беради.

Аудиторлик текширувини режалаштириш учун тузиладиган ҳужжатлар қуйидагилардан иборат: миқоз иқтисодий фаолиятини ўрганиш бўйича иш ҳужжатлари, аудиторлик текширувини ўтказиш тўғрисидаги дастлабки келишув хати, текширув ўтказиш тўғрисидаги шартнома, аудиторлик текширувининг умумий режаси ва умумий дастури.

1-чизма.

Аудиторлик текширувини ташкил қилиш босқичлари⁵

Хорижий давлатларда аудиторлик текширувини ташкил қилишда ҳамда аудиторлик текширувини ўтказишда тўрт босқичли мукамал қилиб ишлаб чиқилиш натижасида аудиторлик текширувини сифатли ҳамда текширув ўтказилаётган иқтисодий субъектнинг молиявий ҳолатини аниқ баҳолаш имкониятини беради. Бизнинг мамалакатимизда эса уч босқичли текширув олиб борилади. Бизда ҳам тўрт босқичли қилиш лозим, яъни ишчи ҳужжатларни расмийлаштиришдан (аудиторлик хулосаси ҳамда аудиторлик

⁵ Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисидаги Низом. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарори. 5.02.1999 №54 сон (ўзгартириш ва қўшимчалар билан).

ҳисоботни тузишдан) текширув ўтказилган натижаларни таҳлил қилган ҳолда натижаларни баҳолаш босқичини киритиш керак деб ҳисоблаймиз.

ХУЛОСА ВА НАТИЖАЛАР

1. Аудиторлик текшируви қанчалик тўғри ва сифатли ўтказилса, унинг натижалари, яъни аудиторлик ҳисоботи ва хулосаси ҳам шунчалик, ҳаққоний ва холисона акс эттирилади. Бунинг учун, аудиторлик ташкилоти аудиторлик фаолиятини меъёрий тартибга соладиган ҳужжатларга мувофиқ ўтказилиши, аудит ўтказишни тўғри режалаштириш, аудит жараёнини амалга ошириш устидан назорат олиб бориши керак. Бу аудиторнинг билим ва малакаси, профессионал тўғри мулоҳаза юритиш, корхонанинг молиявий ҳисоботи ва молия-хўжалик фаолияти устидан тўғри баҳо бера олишига боғлиқ. Шунинг учун аудиторлар ўз устида ишлашлари, билим ва малакаларини янада оширишлари, халқаро талабларга жавоб берадиган даражада етук профессионал мутахассис бўлишлари лозим.

2. Бугунги кунда ички назорат тизими хўжалик юритувчи субъектлар рискларини минималлаштириш имконини беради ва унинг тўғри ташкил этилиши корхона мулкдорларига ва аудиторларга текширув ўтказишда қулайлик яратади. Ички назорат тизимининг ишончилигини аниқлаш аудиторлик текширувининг ажралмас қисмидир. Аудиторлар молиявий ҳисобот маълумотларини қайта ишлаш, рўйхатга олиш тизими тўлиқлигини таъминловчи ишончли ички назорат тизими билан қизиқадилар.

3. Аудит режасининг умумий мақсади текшириладиган соҳада ички назорат таркибининг етарлилигини баҳолаш ҳисобланади. Ишнинг умумий ҳажми - тегишли назорат тизимининг тасдиғи учун муомалаларнинг ўтказилиши ва тайёрланишини текшириш керак. Бажариладиган аудиторлик текшируви ички назорат тизими тўғри ташкил этилганлигини таъминлашга йўналтирилмаганлиги, ички назорат тизими зарарлардан тўлиқ ҳимоя қилишни таъминламайди. Яхши ташкил қилинган ички назорат тизими раҳбарият учун рискни "қабул қилса бўладиган" даражага камайтириш имконини беради.

Шуни ҳам ёдда тутиш керакки, ички назорат тизими аниқ бир кўринишга эга эмас. У ўзгарувчан ва турли омиллар таъсирига учрайди. Бу омиллар: раҳбариятнинг ўзгариши, технологияни такомиллаштириш, рақобатчиларнинг таъсири ва бошқалар. Шундай қилиб, агар таҳлил натижалари назорат тизимини ижобий баҳолаган тақдирда ҳам буни тўғри англаш керак. Рискни ҳар қандай йўл билан таҳлил қилиш чегараланган. Назоратнинг сезиларли камчиликларини аниқлаш мақсадида ҳар қандай назорат тизими доимий

текшириб турилиши лозим. Бу каби текширишлар ички назорат тизимидаги ўзгаришларни аниқлаш ва риск натижаларини баҳолаш мақсадига эга.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси “Аудиторлик фаолияти тўғрисида”ги Қонун 2021-йил, www.norma.uz
2. Адаменко А.А. Организация коммуникационного воздействия в управлении бизнес-процессом предприятия / А.А. Адаменко, А.С. Цысов // Вестник Академии знаний. - 2019. - № 33(4). - С. 20-24.
3. Башкатов В.В. Применение облачных технологий автоматизации бухгалтерского учета / В.В. Башкатов, А.М. Воротникова, С.А. Мезина // Вестник Академии знаний. - 2019. - № 33(4). - С. 58-52.
4. Голкина Г.Е. Бухгалтерские информационные системы: учебное пособие / Г.Е. Голкина. – М.: МЭСИ, 2011. – 230с.
5. Маҳсулот (ишлар, хизматлар)ни ишлаб чиқариш ва сотиш харажатлари таркиби ҳамда молиявий натижаларни шакллантириш тартиби тўғрисидаги Низом. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарори. 5.02.1999 №54 сон (ўзгартириш ва қўшимчалар билан).
6. Абдусаломова Нафосат Баходировна. «Корхоналар бухгалтерия ҳисобида ахбороткоммуникация технологияларидан фойдаланиш» “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 4, iyul-avgust, 2021 yil.